

'Alî el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme Aldığı Şerhi

 Mahmut Tekin*

Atıf/©: Tekin, Mahmut, Alî el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme Aldığı Şerhi, Artuklu Akademi, 2020/7 (2), 337-362.

Öz: Bu çalışmada, hicri XI. yüzyılın önemli dilcilerinden biri olan 'Alî el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) sarf ilmi ile ilgili yazdığı *Şerhu tasrîfi'l-'izzî* isimli eseri incelenmiştir. Söz konusu eser, içerik, konu sıralaması, üslup, tanımlar, ta'liller, örnekler ve istişhâdlar açısından ele alınmıştır. el-Kârî'nin kaleme aldığı eseri değerli kılan önemli etkenlerden biri hiç şüphesiz eserinde kullanmış olduğu üsluptur. Hemen hemen her bölümün sonunda tasavvufî bir yaklaşım sergileyerek konuyla bağlantılı birtakım hikmetli sözlere yer vermektedir. Böylelikle sürekli dil konularıyla ilgilenen talebelere manevî bir zevk tattırmaktadır. Eseri değerli kılan bir başka etken ise ez-Zencânî'ye (ö. 654/1256) ait olan 'İzzî isimli risâlenin şerhi olmasıdır. Nitekim ez-Zencânî'nin söz konusu eseri, yazıldığı günden bu yana yüzyıllardır İslâm âleminde bulunan medreselerde talebelere okutulmakta ve ezberletilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 'Alî el-Kârî, Sarf, Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî, ez-Zencânî, 'İzzî.

'Ali El-Kari and His Commentary on the Work Titled Tasrifu'z-Zencani

Citation/©: Tekin, Mahmut, 'Ali Al-Kari and His Commentary on the Work Titled Tasrifu'z-Zencani, Artuklu Akademi, 2020/7 (2), 337-362.

Abstract: In this research, the work titled *Şerhu tasrîfi'l-'izzî* that 'Alî el-Kari, who was one of the prominent linguists in the eleventh century, wrote on the Arabic grammar was reviewed. The aforementioned work is analysed in terms of content, sequence of the subjects, rhetoric, definitions, deductions, samples and quotations from Arabic poetry. One of the important factors which make el-Kari's work precious is definitely the wording that he used it in his work. He included a set of erudite words related to the relevant subject nearly at the end of each section as a mark of sophistic approach. The other aspect which makes the work valuable is that it is the commentary of epistle called 'İzzî belonging to ez-Zencani (d. 654/1256). As a matter of fact, ez-Zencani's aforementioned work

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, mahmuttekin83@hotmail.com .

has been taught and memorized to the students in the madrasahs of Islamic world for the centuries since it was written.

Keywords: 'Alî el-Kârî, Sarf, Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî, ez-Zencânî, 'İzzî.

Giriş

Herat'ta doğan ve İslâm âleminin büyük âlimlerinden kabul edilen 'Alî el-Kârî, fıkıh ve hadis başta olmak üzere, kırâat, tefsir, kelâm, tasavvuf, tarih, dil ve edebiyat alanlarında önemli eserler kaleme almıştır. el-Kârî, dönemin önde gelen âlimleri arasında yer almayı başarabilen ender âlimlerdendir. Onun *Şerhu tasrîfi'l-'izzî* adlı eseri, alanla ilgili ihtiyacı büyük ölçüde karşıladığı bilinmektedir. Bu eser, medreselerde 'İzzî ismiyle meşhur olan 'İzzuddîn Ebû'l-Fedâ İbrâhîm b. 'Abdilvehhâb b. 'Îmâduddîn b. İbrâhîm ez-Zencânî'ye (ö. 654/1256) ait olan eserin şerhidir. Söz konusu eserin İslâm âleminde bulunan medreselerde özellikle de doğu medreselerinde büyük bir ilgiyle karşılandığı bilinmektedir.¹

Yaklaşık sekiz asırdır yazılmış olan 'İzzî, sarf ilminin önemli konularını ihtiva etmektedir. Medreselerde okuyan öğrencilerin neredeyse tamamı bu eseri ezberlemektedirler. Sarf ilminin tanımı ile başlayan eser, fiilin sulasî, rubâî, mucerred ve mezîd kısımlarıyla devam etmektedir. ez-Zencânî, fiilin sulasî mucerredin altı bâbını saydıktan sonra sulasî mezîdun fih olan on dört kalıbı ve rubâî mezîdun fih olan üç bâbını da ele almaktadır. ez-Zencânî, fiilleri müteaddî ve lazım olmaları açısından ele aldıktan sonra mazî, muzari ve emir şeklinde zaman açısından taksimini yapmaktadır. Daha sonra ez-Zencânî, fiilin nefiy, cezm, nasb edatları ve tekîd nûnları ile birlikte gelme durumunu işlemektedir. Son olarak o, muda'âf, idğâm, mu'tell, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, mehmûz, ism-i zaman, ism-i mekân ve ism-i âlet gibi konulara da yer verdikten sonra eserini bitirmektedir.

el-Kârî, şerhinde ele aldığı konuların daha iyi anlaşılabilmesi için bazen Arap dili literatüründe misal olarak bilinen basit örnekleri kullanmaktadır. Söz konusu terimleri açıklamak için bazen de Kur'ân âyetleri, hadisler ve Arap şiirlerinden istişhâd ettiği göze çarpmaktadır. Yukarıdan da anlaşılacağı üzere el-Kârî'nin eseri, istişhâd açısından da önemli bir konuma sahiptir. Bu kadar önemli bir eserin şu ana dek

¹ Mustafa Keskin, "Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği" *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2017): 66.

Türkiye'de akademik olarak çalışılmamış olması bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir.²

I. 'Abdulvehhâb ez-Zencânî ve el-İzzî fî't-Tasrîf'

'Alî el-Kârî'nin *Şerhu tasrîfi'l-İzzî* isimli eseri hakkında detaylı bilgi vermeden önce "*el-İzzî*" ve onun müellifi hakkında birtakım bilgiler verilecektir. *el-İzzî fî't-tasrîf*, *et-Tasrîfu'l-İzzî*, *el-Mebâdî fî't-tasrîf* ve *et-Tasrîf* gibi isimlerle bilinen eser, 'İzzuddîn 'Abdulvehhâb b. İbrâhîm b. 'Abdilvehhâb ez-Zencânî el-Hazrecî (ö. 660/1262[?]) tarafından kaleme alınmıştır.³ Büyük bir Şâfi'î âlimi olan ez-Zencânî'nin hayatı hakkında yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır.⁴ Sarf ilmine dair yazılan eser, birçok defa basılmıştır. Osmanlı medreselerinde okutulan temel metinlerden biri olan söz konusu eser, yüzyıllardır medreselerde okutulmakta ve ezberletilmektedir.⁵ Bu eserin ezberletilmesindeki temel amaç okuyucuya kelimenin çekimi ve aslını öğretmektir. Nitekim söz konusu eseri okuyan ve gerçek anlamda anlayan bir öğrencinin önüne gelen herhangi bir kelimenin aslını ve çekimini rahatlıkla yapabildiği görülmektedir.

el-İzzî'nin yazıldığı günden bu yana medreselerde okutulmasının elbette birçok sebebi vardır. Kanaatimizce bunun en temel sebepleri arasında eserin gayet açık ve anlaşılır bir dille yazılmış olması, sarfın kaide ve kurallarının kısa ve öz bir biçimde okuyucuya aktarılmış olması ve verilen kuralların pekiştirilmesi amacıyla bol miktarda örnekler ile izah edilmesi gibi bir takım etkenler sayılabilir. ez-Zencânî'nin eseri üzerine yaklaşık olarak altmış şerh, haşiye ve ta'likât yazılmıştır.⁶ Sa'deddîn et-Teftâzânî, (ö. 792/1390), Seyyid Şerîf el-Curcânî (ö. 816/1413), İmâduddîn İbn Cemâa (ö. 819/1416), Niksârî Hasan Paşa (ö. 827/1424) Hocazâde Muslihuddîn (ö. 893/1488) Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570) ve 'Alî el-Kârî gibi dildiler, *el-*

² 'Alî el-Kârî'nin "*Şerhu tasrîfi'z-zencânî*" isimli eseri için Mâhir Edîb Habbûş tarafından tahkik edilip Mektebetü Dârî'l-Lubbâb tarafından baskısı yapılan (*Şerhu tasrîfi'z-zencânî*), isimli nüshayı (1-121) esas aldık.

³ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, (Lübnân: el-Mektebetu'l-'Asriyye, tsz.), 2/122; Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm kâmusu terâcîm li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-'Arab ve'l-must'arebîn ve'l-musteşrikin*, (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 4/179; Ahmet Özel, "Zencânî, İzzeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), XXXIV/253-254.

⁴ Özel, "Zencânî, İzzeddin", 253-254.

⁵ Özel, "Zencânî, İzzeddin", 253-254.

⁶ İzzuddîn ez-Zencânî, *et-Tasrîfu'l-İzzî*, thk. Enver ed-Dâğistânî, (Cidde: Dâru'l-minhâc, 2007), 49; Nihat Tarı, "Teftâzânî ve Sa'dîni Adlı Şerhi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2015), 24.

‘İzzî’nin en meşhur şarihleri arasında yer almaktadır.⁷ Osmanlı medreselerinde temel metinlerden biri olan bu eser, el-Emsile, Binâ’u’l-Ef’âl ve el-Maksûd isimli eserlerden sonra dördüncü sıra ders kitapları arasında yer almaktaydı.⁸

II. ‘Alî el-Kârî

el-Kârî’nin tam adı, Ebû’l-Hasen Nûruddîn ‘Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî’dir.⁹ Kırâat ilmine olan vukûfiyetinden dolayı “el-Kârî”, Mekke’de uzun süre kaldığı için de “el-Mekki” nisbeleriyle bilinmektedir.¹⁰ Ancak ilim camiasında daha çok “el-Kârî” nisbesiyle meşhur olmuştur. Fıkıh, hadis, tefsir, akâid, tarih, dil ve edebiyat gibi ilim dallarında yetkin biri olduğu için de “molla” payesiyle kendisinden bahsedilmektedir.¹¹ Hicri onuncu asırda yaşamış olan el-Kârî, İslâm âleminin yetiştirdiği çok yönlü âlimler arasında yer almaktadır. el-Kârî’nin biyografisini veren kaynaklar, doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi vermemekle beraber vefat tarihini (ö. 1014/1605) şeklinde vermektedir.¹² Ancak doğum yerinin “Herât” olduğu hususunda herhangi bir belirsizliğin bulunmadığı tespit edilmiştir.¹³

el-Kârî, dünya meşguliyet ve makamlarına aldırış etmeyen, zâhid ve âbid vasıflarla bilinmektedir. Dünya meşguliyetlerine karşı mesafeli bir duruş sergilemiş resmî görev ve makamlara iltifat etmemiştir. Sülûs ve nesih yazısında usta bir hattat olan müellif, mushaflar yazarak geçimini

⁷ Özel, “Zencânî, İzzeddin”, 253–254; Tarı, “Teftâzânî ve Sa’dîni Adlı Şerhi”, 24.

⁸ Ömer Özyılmaz, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Programları*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 38; Tarı, “Teftâzânî ve Sa’dîni Adlı Şerhi”, 24.

⁹ ‘Alî el-Kârî’nin hayatı için bkz. Muhammed Abdulhayy, Leknevî, *el-Fevâ’idu’l-behiyye*, (Beyrût: Daru’l-Me’ârif, ts.), 8; Ebû Abdillâh Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli’ bi-me’hâsini men ba’de’l-karnî’s-sâbi*, (Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 1/445–446; Brockelmann Carl, *Târîhu’l-edebi’l-Arabî*, (Nşr. Abdulhalim en-Neccâr-Ramazân Abdu’t-Tevâb), (Kâhire: Dâru’l-Me’ârif, 1977), 1/177,441,449,455,549; ez-Zirikli, *el-A lâm*, 5/12–13; Bağdadî İsmâil Paşa, *Hediyetu’l-arifin esmâu’l-muellifin ve asâru’l-musannifin*, (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, 1951), 1/751; Ömer Ridâ Kehhâle, *Mu’cemu’l-muellifin*, (Beyrût: Mektebetu’l-Musennâ, 1957), 7/100; Ahmet Özel, “Alî el-Kârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), II/403–405; Çağfer Karadaş, ‘Alî el-Kârî’nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/5 (1993): 288–289; Haydar Yıldırım, “Alî el-Kârî’nin Kelâmî Görüşleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2002), 2–3; Adnan Memduhoğlu, “Molla ‘Alî el-Kârî ve el-İhtida fi’l-iktidâ Adlı Risâlesi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2, (2015): 232–233; Muhammed Abay, “Mushaf İmlasında ‘Alî el-Kârî Tarzı Meselesi”, *Usul İslam Araştırmaları*, 23, (2015): 8–9.

¹⁰ Muhammed Emin Muhibbî, *Hulâsatu’l-eser*, (Beyrût: Dâru sadr, ts.), 3/185.

¹¹ Muhibbî, *Hulâsatu’l-eser*, 3/185; Bağdadî, *Hediyetu’l-arifin esmâu’l-muellifin ve asâru’l-musannifin*, 1/751; Karadaş, ‘Alî el-Kârî’nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri, 5/288–289.

¹² eş-Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli’ bi-me’hâsini men ba’de’l-karnî’s-sâbi*, 1/445–446; Zirikli, *el-A lâm*, 5/12–13; Bağdadî, *Hediyetu’l-arifin*, 1/751; Kehhâle, *Mu’cemu’l-muellifin*, 7/100.

¹³ eş-Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli’ bi-me’hâsini men ba’de’l-karnî’s-sâbi*, 1/445–446; Zirikli, *el-A lâm*, 5/12–13; Bağdadî, *Hediyetu’l-arifin*, 1/751; Kehhâle, *Mu’cemu’l-muellifin*, 7/100.

sağlamıştır.¹⁴ Herat'ta bulunan meşhur âlimlerden ders aldıktan sonra Mekke'ye göç eden el-Kârî, orada bulunan İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) ve Ali el-Muttakî el-Hindî (ö. 975/1567) gibi dönemin ünlü âlimlerinden de ilgili alanlarda ders almıştır.¹⁵ Kendisi de Abdulkâdir et-Taberî (ö. 1033/1624) ve Abdurrahmân el-Murşidî (ö. 1037/1628) gibi İslâm âlemine önemli hizmetlerde bulunmuş değerli âlimler yetiştirmiştir.¹⁶ Müellif, İbn Teymiyye (ö. 7281/1328) ve onun öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) fikirlerini takdir ederek zamanındaki hurafelere cesaretle karşı çıkmıştır. İtikadî konularda Selefiyye'nin görüşlerini benimseyen el-Kârî, Ebû Hanîfe (ö. 150/767) çizgisi diye adlandırılan kendine özgü bir selefilîği tercih etmiştir.¹⁷ Ebû Hanîfe'nin görüşlerine son derece bağlı olan el-Kârî, yazdığı bütün akâid kitaplarında onun görüşleri doğrultusunda hareket etmiştir.¹⁸

el-Kârî'nin bazı konularda İmam Mâlik ve İmam Şâfi'î'ye itirazda bulunması, Hanefîler'i tenkit eden Şâfi'î fukahâsına ağır bir dille cevap vermesi ve Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'yi (638/1240) şiddetle eleştirmesi daha da ötesi küfürle itham etmesi gibi sebeplerden dolayı bazı çevrelerin antipatisini kazandığı görülmüştür.¹⁹ el-Kârî, Mekke'de 1014/1605 yılında Şevval ayında vefat etmiştir. Ölüm haberini duyan Mısırlı âlimler, Ezher Cami'sinde gıyabi cenaze namazını kılmışlardır.²⁰

III. 'Ali el-Kârî'nin Eserleri

el-Kârî, İslamî ilimlerin bütün dallarıyla ayrı ayrı ilgilendiği için her alanda birden fazla eser kaleme almıştır. Ancak daha çok hadis, fıkıh ve akâid ilimlerinde vermiş olduğu eserlerle şöhret kazanmıştır.²¹ Kaynaklarda onun yüz seksen civarında eser kaleme aldığı geçmektedir. Yazdığı eserleri bağlı oldukları alanlarıyla birlikte vermenin araştırmacılar için daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

¹⁴ Özel, "Ali el-Kârî", 403-405.

¹⁵ Yıldırım, "Ali el-Kârî'nin Kelâmî Görüşleri", 2-3

¹⁶ Yıldırım, "Ali el-Kârî'nin Kelâmî Görüşleri", 5-6.

¹⁷ Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 291.

¹⁸ Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 290.

¹⁹ Özel, "Ali el-Kârî", 403-405; Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 290.

²⁰ Muhibbî, *Hulasatu'l-eser*, 3/186; Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 5/289; Yıldırım, "Ali el-Kârî'nin Kelâmî Görüşleri", 7.

²¹ Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 290.

A. Fıkıh İle İlgili Eserleri

1. Fethu bâbi'l-‘inâye.²²
2. el-Mesleku'l-mutekassıt bi'l-menseki'l-mutevassıt.²³
3. Fethu'r-rahmân bi-fezâ'ili şa'bân.
4. Şerh 'alâ nebze fî ziyâreti'l-mustafâ.
5. el-Hizbu'l-'azam ve'l-virdu'l-efhem.²⁴
6. Şerhu'l-hursu's-semîn.²⁵
7. er-Râid fî mesâ'ili'l-ferâid.
8. Risâle fî tezyîni'l-'ibâre li-tahsîni'l-işâre.
9. Tezyînu'l-'ibâde fî ref'î's-sebbâbe.

B. Akâid ve Kelâm İle İlgili Eserleri

1. Minehu'r-ravzi'l-ezher fî şerhi'l-fıkhî'l-ekber.²⁶
2. Dav'u'l-me'âlî şerhu bed'i'l-emâlî.²⁷
3. Şerhu 'ayni'l-'ilm ve zeyni'l-hilm.²⁸
4. el-Meşrebu'l-verdî fî hakîkati (mezhebi)'l-mehdî.²⁹
5. Risâle fî vahdeti'l-vucûd.³⁰

²² Bu eser, Sadruşşerîa'nın *en-Nukâye* adlı eserinin önemli şerhlerinden biri olup birkaç defa basılmıştır. Bkz. Özel, "Ali el-Kârî", 403-405; Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 297.

²³ Sindî'nin *Lubâbu'l-menâsik* adlı eserinin şerhi olan bu kitap iki sefer basılmıştır (Bulak 1288; Kâhire 1303). Bkz. Özel, "Ali el-Kârî", 403-405; Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 296.

²⁴ Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde geçen duaları bir araya getiren bu eser, Hicaz bölgesi Osmanlı Devletinin elindeyken Mekke kadısı tarafından 'Arafat'ta hutbe yerine okunurdu. Bkz. Özel, "Ali el-Kârî", 403-405.

²⁵ İbnu'l-Cezerî'nin hadislerde geçen dua ve zikirlerle dair yazılan *el-Hısnu'l-hasîn*'in şerhi olan bu eser, birkaç defa basılmıştır. Bkz. Zirikli, *el-A'lâm*, 5/12-13; Özel, "Ali el-Kârî", 403-405.

²⁶ Bu eser, Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-ekber* adlı risâlesinin en önemli şerhlerindedir. Birkaç kez baskısı yapılan bu eserinin Türkçe tercümesi, Yunus Vehbi Yavuz tarafından yapılmıştır. Bkz. Zirikli, *el-A'lâm*, 5/13; Özel, "Ali el-Kârî", 403-405; Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 293.

²⁷ Söz konusu eser, Ferganalı 'Ali b. Osmân'ın (575/1179) tertip ettiği *Bed'u'l-emâlî* adlı manzûm akidenin şerhi olup Hüsnî Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bkz. Zirikli, *el-A'lâm*, 5/13; Özel, "Ali el-Kârî", 403-405; Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 293.

²⁸ Bu eser, el-Gazâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâ* isimli kitabından muhtasar olan 'Ayni'l-'ilm'in şerhidir. Zirikli, *el-A'lâm*, 5/13.

²⁹ Mehdi geldiğinde Ebû Hanîfe'ye tabi olacaktır diyenlere karşı bu eser kaleme alınmıştır.

³⁰ Bu eser, Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem* adlı eserine yazılan bir reddiyedir. İbnu'l-Arabî'yi yirmi kadar görüşünden dolayı tekfir etmiştir. Eserin birçok el yazması mevcuttur. Bkz. Zirikli, *el-A'lâm*, 5/13; Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 292.

C. Tefsir ve Kırâat İle İlgili Eserleri

1. el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-mukaddimetü'l-cezeriyye.³¹
2. Hâşiye 'ala tefsîri'l-beydâvî.
3. el-Cemâleyn 'ala celâleyn.³²
4. Şerhu's-şâtibiyye.³³
5. er-Risâle fî 'alamati'l-vakfî'l-kur'ân.

D. Hadis İle İlgili Eserleri

1. Şerhu şerhi nuhbeti'l-fiker.³⁴
2. Mirkâtu'l-mefâtih.³⁵
3. el-Esrârü'l-merfû 'a fî'l-ahbârî'l-mevzû 'a (el-Mevzû 'âtu'l-kubrâ).³⁶
4. el-Ehâdisü'l-kudsiyye ve'l-kelimâtu'l-unsuiyye.³⁷
5. el-Mubînu'l-mu'în li-fehmi'l-erbaîn.³⁸

E. Arap Dili ve Edebiyatı İle İlgili Eserleri

1. en-Nâmûs fî telhîsi'l-kâmûs.³⁹
2. Hâşiye 'alâ şerhi risâleti'l-vad'.

³¹ Kâhire (1302), Kazan (1887) ve Mekke'de (1303) söz konusu eserin basımı yapılmıştır. Bkz. eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karnî's-sâbi'*, 1/445; Özel, "Ali el-Kârî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2/403-405; Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 294.

³² Zirikli, *el-A lâm*, 5/13.

³³ Eser, 1302/1885'te İstanbul'da basılmıştır. eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karnî's-sâbi'*, 1/445; Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 294.

³⁴ Bu eser, 1910'da İstanbul'da basılmıştır. Bkz. eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karnî's-sâbi'*, 1/445; Özel, "Ali el-Kârî", 403-405; Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 294; Yıldırım, "Ali el-Kârî'nin Kelâmî Görüşleri", 29.

³⁵ Bu eser, Hatib et-Tebrizî'nin Begavî'ye ait *Mesâbilü's-sunne'sini* tamamlayarak yazdığı *Mişkâtü'l-mesâbil* adlı eserinin en önemli şerhidir. Bkz. Zirikli, *el-A lâm*, 5/12; Özel, "Ali el-Kârî", 403-405; Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 294; Yıldırım, "Ali el-Kârî'nin Kelâmî Görüşleri", 29.

³⁶ Mevzû hadislere dair yazılan eser, mevzû olduğu hususunda ittifak bulunan hadisleri bir araya toplamış ve belli bir uyum çerçevesinde alfabetik olarak düzenlemiştir. Söz konusu eser, Mevlânâ Fazlulhak Dilâverî tarafından Hintçe'ye (Lahor 1887), Ahmet Serdaroğlu tarafından da yer yer bazı kısaltmalar yapılarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bkz. Özel, "Ali el-Kârî", 403-405.

³⁷ Eser, Hasan Hüsnü Erdem tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bkz. Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, 7/100; Özel, "Ali el-Kârî", 403-405.

³⁸ Nevevî'nin *el-Erbe'in* adlı eserinin şerhi olan bu eser, Kâhire'de farklı zamanlarda basılmıştır. Bkz. Zirikli, *el-A lâm*, 5/13; Özel, "Ali el-Kârî", 403-405.

³⁹ eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karnî's-sâbi'*, 1/445 Zirikli, *el-A lâm*, 5/13; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, 7/100.

3. Şerhu tasrîfî'l-'izzî.⁴⁰
4. Risâle fî'l-isti'âre.
5. Şerhu kasideti bâned su'âd.⁴¹
6. Risâle fî beyânî'l-fark beyne "safed" ve "asfed" ve ma nahvihimâ.⁴²

IV. el-Kârî'nin Eserine Genel Bir Bakış

ez-Zencânî'nin sarf ilmine dair yazmış olduğu "*el- 'İzzî fî't-tasrîf*" isimli eser, İslâm âleminde büyük bir hayranlık uyandırmıştır. Bundan dolayı eser, onlarca şerh ve haşiyeye konu olmuştur. Şerh ve haşiyeye döneminin en meşhur isimlerinden biri olan el-Kârî de söz konusu esere *Şerhu tasrîfî'l-'izzî* adında önemli bir şerh kaleme almıştır. el-Kârî'nin bu eseri, Arap dili ve belâgatı sahasında önemli bir yer edinmektedir.

el-Kârî'nin en çok et-Teftâzânî'nin şerhinden istifâde ettiği müşâhede edilmektedir. Nitekim eserin ilerleyen sayfalarında görüleceği gibi et-Teftâzânî'nin görüşlerine sıkça başvurmaktadır. Ancak o, kendine özgü bir üslup geliştirerek et-Teftâzânî'nin sözlerini gelişigüzel kabul etmemektedir. Bilakis hatalı gördüğü görüşlere itiraz etmekte bununla birlikte doğru bulduğu görüşleri de belirtmektedir.⁴³ el-Kârî'nin eserinde sarf ilminin konuları gayet kolay ve anlaşılır bir üslupla ele alınmaktadır. O, sarf ilminin meselelerini derinlemesine ele almakta ayrıca âlimler arasında ihtilaflı bulunan konularda da tercihte bulunmaktadır. el-Kârî, ez-Zencânî'nin eserini şerh ederken Kur'ân ayetlerinden, hadislerden ve şiirlerden çokça istişhâd etmektedir.⁴⁴

A. İçerik ve Konu Sıralaması

Klasik müelliflerin birçoğunun yaptığı gibi el-Kârî de eserine besmele, hamdele ve salvele ile başladıktan sonra⁴⁵ eserini telif etme amacını beyân etmektedir.⁴⁶ el-Kârî'nin eseri, ez-Zencânî'nin *el- 'İzzî fî't-tasrîf* isimli eserinin

⁴⁰ Özel, "Zencânî, İzzeddin", 253-254; Karadaş, "'Alî el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 299.

⁴¹ Zirikli, *el-A 'lâm*, 5/13.

⁴² Karadaş, "'Alî el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 299.

⁴³ Örnek için bkz. 'Alî el-Kârî, *Şerhu tasrîfî'l-'izzî*, thk. Mâhir Edib Habbûş, (İstanbul: Mektebetu Dâri'l-Lubbâb, tsz.), 51, 57, 59, 103, 106, 110, 116.

⁴⁴ Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfî'l-'izzî*, 16, 22, 23, 25, 34.

⁴⁵ el-Kârî, *Şerhu tasrîfî'l-'izzî*, 15.

⁴⁶ el-Kârî, *Şerhu tasrîfî'l-'izzî*, 15.

şerhi olması hasebiyle ihtiva edilen konuların paralellik gösterdiği görülmektedir. Ancak ez-Zencânî'nin eseri muhtasar bir metin olduğu için bazı konuları öz bir şekilde ele alınmıştır. Sarf konusunun bazı önemli meselelerine de hiç değinilmemiştir. el-Kârî, *el-İzzî*'in ibaresini okuyucu seviyesine göre gayet kolay bir üslupla açıklamakta ve onun değinmediği birçok meseleye de değinmektedir. Zaten bir şarih'in temel hedefi, metnin içerdiği ifadeleri doğru bir şekilde okuyucuya aktarmaktır. Bununla birlikte metnin anlatmada yetersiz kaldığı kısımları bilgi açısından açıklamak, metin içinde var olan bazı yanlışlıkları gidermek ve metinde geçen hükümlerin illetlerini belirtmektir.⁴⁷

el-Kârî, eserin mukaddimesini ve telif etme gerekçesini sunduktan sonra⁴⁸ ez-Zencânî'nin *el-İzzî*'nin başında aktarmış olduğu "تصريف" ve "لغة" kelimelerini açıklamakla şerhine başlamaktadır.⁴⁹ O, müellifin "تصريف" kelimesini "صرف" kelimesine tercih etme nedenlerinden bahsetmektedir. Ayrıca ez-Zencânî'nin metninde mevcut olan "لغة" kelimesinin Arap lügati olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu görüşünü desteklemek için şu ayet ve hadisten istişhâd etmektedir:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ
أَجْنُوا الْعَرَبَ لِنُكَلِّثَ: لِأَنَّي عَرَبِيٌّ⁵⁰
"Üç hasletten dolayı Arapları seviniz. Çünkü ben Arabım, Kur'ân Arapça olarak nazil olmuştur, cennet ehlinin konuştukları dil Arapçadır".⁵¹

el-Kârî'nin şerhi dokuz bölümden müteşekkildir. O, şerhinin birinci bölümünde metinde geçen fiillerin sekiz çeşidini açıklamaktadır.⁵² Daha sonra şerhte, metinle ilgili bazı önemli bilgileri de vermektedir. Örneğin müellif, neden bu eserde sadece fiillerden meydana gelen değişimlerden bahsettiğini şu sözlerle ifade etmektedir: Harflerde değişim asla söz konusu değildir. İsimlerde değişim ancak ismin çok az bir kısmında meydana gelmektedir. Fiiller ise çokça değişime uğramaktadırlar.⁵³ el-Kârî'nin bu eserini eşsiz bir üslupla ele aldığı müşâhede edilmektedir. Çoğu zaman her

⁴⁷ Mustafa Erdoğan, "Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1997): 286–293; Tarı, "Teftâzânî ve Sa'dî'nî Adlı Şerhi", 62.

⁴⁸ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-İzzî*, 15.

⁴⁹ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-İzzî*, 16.

⁵⁰ İbrâhîm, 14/4.

⁵¹ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-İzzî*, 16.

⁵² el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-İzzî*, 18–33.

⁵³ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-İzzî*, 18.

bölümün sonunda tasavvufî bir yaklaşımla konuyla bağlantılı bazı önemli ehl-i keşif/sûfilerin sözlerini aktardığı dikkat çekmektedir. Yapılan araştırma neticesinde sarf ilmi konusunda ilk defa böyle bir yöneme başvurulduğu görülmektedir.⁵⁴ el-Kârî, müellifin *إما سالم وإما غير سالم* sözlerinden hareketle insanların Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere iki kısma ayrıldığını ifade etmektedir. Söz konusu yargıyı teyit etmek için de *هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ “Sizi yaratan O'dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mümindir”*⁵⁵ ayetinden istişhâd etmektedir.⁵⁶

Eserin ikinci bölümünde, mute‘addî (geçişli) ve lâzım (geçişsiz) fiillerin tanımı yapılmaktadır. Ayrıca lâzım fiillerin üç yöntemle nasıl mute‘addî kılınacağı hakkında da bilgi verilmektedir. el-Kârî'nin burada müellifin ibaresini birçok yönden ele alıp irdelediği göze çarpmaktadır. Nitekim o, müellifin mute‘addî fiilin tanımında *وهو الذي يتعدى من الفاعل الى المفعول* ve *“geçişli fiil, fâilden mefûlu bih'e geçen fiil demektir”* niçin mefûlu, به kelimesiyle kaydettiğini şu cümlelerle açıklamaktadır:

Zira mute‘addî ve lâzım fiillerin her ikisi de mefûlun bih dışındaki mefûlleri nasb etmede eşittir.⁵⁷

el-Kârî, duruma açıklık kazandırmak için de *اجتمع القوم والامير في السوق يوم الجمعة* örneğini vermekte söz konusu örnekte *اجتمع*'nin lâzım bir fiil olmasına rağmen mefûlun bih dışındaki bütün mefûlleri aldığı görülmektedir.⁵⁸ Daha sonra mute‘addî ve lâzım fiilleri tamamlayarak kendine özgü tasavvufî bir yaklaşımla bu terimleri açıklamaktadır. Şu ana dek konuştuklarımızın sarf ilmine dair olduğunu ifade eden el-Kârî, daha sonra tasavvufa göre ilmin ve zulmün mute‘addî ve lâzım olduğunu da dile getirmektedir. Mute‘addî olan ilmin menfaati başkasına geçen ilim, lâzım olan ilmin ise menfaati başkasına geçmeyen ilim olduğunu beyân etmektedir. Zulmü de mute‘addî ve lâzım olmak üzere iki kısma ayırdıktan sonra sözlerini şu ifadelerle devam ettirmektedir: *“Allah'ın hukukuna karşı yapılan zulüm lâzım, insanların hukukuna karşı yapılan zulüm ise mute‘addîdir”*.⁵⁹

⁵⁴ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, (tahkik edenin mukaddimesi), s. 9.

⁵⁵ et-Teğâbun, 64/2.

⁵⁶ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 22.

⁵⁷ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 34.

⁵⁸ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 34.

⁵⁹ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 35-36.

Eserin üçüncü bölümünde el-Kârî, ez-Zencânî'nin "Tasrîfu'l-ef'âl" (fiillerin çekimleri) adında açmış olduğu başlık hakkında bir takım bilgiler vermektedir.⁶⁰ Bu başlık altında mazî fiilin malûm ve meçhûl çekimi hakkında bilgi verildikten sonra⁶¹ muzâri fiilin malûm ve meçhûl çekimi ile birlikte nasb ve cezm edâtları hakkında da malumat verilmektedir.⁶² Emr-i gâibin malûm çekimi,⁶³ emr-i hazır,⁶⁴ nehy-i gâibin malûm çekimi⁶⁵ ve nehy-i hâzırın malûm çekimi izah edildikten sonra ism-i fâil⁶⁶ ve ism-i mefûlun⁶⁷ türetiliş kuralı da zikredilerek konu sonlandırılmaktadır.

Eserin dördüncü bölümü, müellifin muda'âf konusunu ele almak için açtığı başlık hakkındadır. Bu başlık altında muda'âfın tanımı, mu'tell ile muda'âf arasında var olan münasebet ve idgâmın çeşitleri hakkında bilgi verilmektedir.⁶⁸ el-Kârî, idgâmın müfred müzekker fiilde caiz olduğunu söyledikten sonra tesniye, cemi müzekker ve müfred müennes muhatap sîğalarındaki idgâmın vacip olduğunu ifade etmektedir.⁶⁹

Eserin beşinci bölümü, mu'tell fiillerle ilgilidir. ez-Zencânî, mu'tell bölümünü yedi başlık altında incelemektedir. el-Kârî de bu başlıkların tümünü şerh etmektedir. Mu'tell fiillerin kısımları şöyle açıklanmaktadır: Misâl (mu'tellulfa') وعد,⁷⁰ ecvef (mu'tellul'ayn) قال,⁷¹ nâkis (mu'tellullâm) رمي,⁷² lefifu'l-makrûn (mu'tellu'l-'ayn ve'l-lâm) شوي,⁷³ lefifu'l-mefrûk (mu'tellu'l-fâ' ve'l-lâm) وقفي,⁷⁴ mu'tellu'-fa' ve'l'ayn بين,⁷⁵ mu'tellu'l-kull (mu'tellu'l-fâ' ve'l-'ayn ve'l-lâm) ياء ve واو.⁷⁶ Ancak bu son kısım ile ilgili Arap kelimada sadece yukarıda verilen واو ve ياء örnekleri bulunmaktadır.

⁶⁰ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 37-72.

⁶¹ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 37-40.

⁶² el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 41-49.

⁶³ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 49-52.

⁶⁴ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 52-55.

⁶⁵ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 52.

⁶⁶ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 70-71.

⁶⁷ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 70-71.

⁶⁸ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 41-49.

⁶⁹ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 77.

⁷⁰ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 79-84.

⁷¹ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 84-91.

⁷² el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 91-101.

⁷³ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 101-103.

⁷⁴ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 103-104.

⁷⁵ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 104.

⁷⁶ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 104-105.

Eserin altıncı bölümü mehmûz ile ilgilidir. Burada mehmûz konusu tüm yönleriyle ele alınmaktadır. el-Kârî, mehmûzun tanımını yaptıktan sonra onu mehmûzu'l-fâ', mehmûzu'l-'ayn ve mehmûzu'l-lâm olmak üzere üç kısma ayırmaktadır.⁷⁷

Eserin yedinci bölümünde ism-i zaman ve ism-i mekân konuları işlenmektedir. el-Kârî tarafından mezkûr terimlerin tanımı yapılmaktadır. Ancak ez-Zencânî'nin söz konusu terimlerle ilgili herhangi bir tanım yapmadığı görülmektedir. İsm-i zaman ve ism-i mekân'ın sülâsî mücerred ve sülâsî mezîdun fihin türetiliş kaidesi beyân edilmektedir.⁷⁸

Eserin sekizinci bölümünde ism-i âlet konusu işlenmektedir. ez-Zencânî, konuyu anlaşılabilir kılmak adına ism-i âlet terimini tanımlamakta onun kıyasî ve şâzz olan kalıplarını da vermektedir.⁷⁹

Eserin dokuzuncu bölümünde sarf ilminin terimlerinden olan masdar-ı merre ve masdar-ı nevî konuları işlenmektedir. ez-Zencânî, bu terimlerle ilgili herhangi bir tanım yapmamaktadır. Fakat el-Kârî, bunların tanımını yapmakta ve aynı zamanda ez-Zencânî'nin konuyla ilgili eksik bıraktığı bilgileri de tamamlamaktadır.⁸⁰

B. İstîşhâd

İstîşhâd sözcüğünü filolojik açıdan değerlendiren âlimler, onun istif'al babının masdarı olduğunu söylemişlerdir.⁸¹ Söz konusu kelime, شهد kök harflerinden türemiştir.⁸² İstîşhâd kelimesi sözlükte, "hazır bulunmak, şahit getirmek, şahit olmak, kesin haber vermek, bildirmek ve öğrenmek" manalarına gelmektedir.⁸³ İstîşhâd kelimesinin terim anlamı ise "bir kaidenin doğruluğunu ispatlamak için Arapça dilinde nesir veya manzum

⁷⁷ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 106.

⁷⁸ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 117-119.

⁷⁹ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 119-120.

⁸⁰ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 120-121.

⁸¹ Bkz. el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-muhîth*, thk. Komisyon, (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 2005), 292; İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Amr Ahmed Haydar, (Beyrût: Dâru sadr, 2013), 3/238-242; Zebîdî, Ebû'l-Fayd Muhammed Murtadâ, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (Beyrût: Dâru'l-Hidâye, 1980), 8/252-261.

⁸² el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîth*, 292; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3/238-242; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 8/252-261.

⁸³ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîth*, 292; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3/238-242; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 8/252-261.

olarak söylenen bir sözün şâhid olarak getirilmesi" demektir.⁸⁴ el-Kârî, ayetler başta olmak üzere hadis ve şüirlerden de çokça istişhâd etmektedir.

el-Kârî, eserinde yüz on iki ayet, on dört hadis ve yirmi adet Arap şüirine yer vermektedir.⁸⁵ Görüldüğü gibi o, Kur'ân ayetlerinden çokça istişhâd etmektedir. Zira bütün dilciler, istişhâd etmenin en önemli kaynağı olarak Kur'ân'ı kabul etmişlerdir. Ayrıca el-Kârî'nin şâhid olarak getirdiği hadisleri de azımsanamayacak kadar çoktur. Ancak dilciler arasında hadislerle istişhâd, ayetlerle yapılan istişhâd gibi rağbet görmemiştir. Nitekim ilk dönem nahiv âlimleri, bir takım deliller ileri sürerek hadislerle istişhâd etmeyi reddetmişlerdir.

Hadislerle istişhâd etmeyi sakıncalı gören Basralı dilciler şunlardır: 'İsâ b. Ömer es-Sakâfî (149/766), Ebû 'Amr b. el-'Ala' el-Mâzenî (154/771), Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 175/791) ve Sibeveyhi (ö. 180/796). Hadisleri şâhid olarak kabul etmeyen Kûfe dil mektebine mensûp âlimler ise Ebû'l-Hasen 'Alî b. Hamzâ el-Kisâî (ö. 189/805), 'A.lî b. el-Mubarek el-Ahmer (194/810) ve Hişâm b. Mu'aviye ed-Darîr'dir (209/824).⁸⁶ Ancak el-Kârî, hadislerle istişhâd etme hususunda herhangi bir beis görmemiştir.

Burada el-Kârî'nin istişhâd ettiği ayetler, hadisler ve Arap şüirlerinden bazı örnekler verilecektir. Örneğin sülâsî mücerredin ikinci babından olan ضرب يضرب fiilinin gelebileceği farklı manalardan bahsederken şu âyetlerden istişhâd etmektedir:

وَضْرَبَ لَنَا مَثَلًا "Yeryüzünde sefere çıktığımız zaman"⁸⁷ ve وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ "bize karşı misal getirmeye kalkışıyor".⁸⁸

el-Kârî, söz konusu fiilin ب ile kullanılırsa dövme,⁸⁹ ف ile kullanılırsa seyahat etmek⁹⁰ ve harf-i cer olan ل ile kullanılırsa herhangi bir şeyi açıklamak manalarına geldiğini ifade etmektedir.⁹¹

⁸⁴ İsmail Durmuş, "İstîshâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), XXIII, 396.

⁸⁵ Örnek için bkz. *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 16-121.

⁸⁶ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İktirâh*, thk. M. Hasan eş-Şâfi'î, (Beyrût: y.y., 1998), 23-24; Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-'edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-'Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, İkinci Baskı, (Kâhire: el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-'Amme li'l-Kitâb, 1979), 1/5-9.

⁸⁷ en-Nisâ, 4/101.

⁸⁸ Yâsîn, 36/78.

⁸⁹ 'Alî el-Kârî, buna örnek olarak غيره أوجهه ضربيه بالسوط أو غيره أوجهه ضربيه بالسوط cümlesini şâhid olarak getirmektedir. Bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 24.

⁹⁰ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 24.

⁹¹ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 24.

el-Kârî, فعل maddesi hakkında bilgi verirken şu hadisi şâhid olarak getirmektedir:

اللهم إني أسئلك فعل الخيرات وترك المنكرات “Allahım! Senden iyiliklerin yapmasını ve kötülüklerin terk etmesini istiyorum”.⁹²

فَعَلَ kelimesinin فَعْلٌ يَفْعَلُ fiilinin masdarı olduğunu fâu'l-fiili'nin hem meftûh hem de meksûr olmak üzere iki şekilde de okunabileceğini dile getirmektedir.⁹³ Hadiste geçen فعل sözcüğünün de aynı şekilde fâu'l-fiili'nin hem meftûh hem de meksûr olarak geldiğinin rivayet edildiğini ifade etmektedir.⁹⁴

el-Kârî, eserinde, müfred (tekil), tesniye (ikil) ve son olarak cemi' (çoğul) için kullanılan fiilleri detaylı bir şekilde incelemektedir.⁹⁵ Mazî kalıbında olan cemi' müzekker gâib sîgaları hakkında bilgi verirken sonunda her zaman vâv harfinin gelmesi gerektiğini söylemektedir. el-Kârî, az da olsa فَلَوْ أَنَّ الْأَطِبَّاءَ كَانُوا حَوْلِي “Keşke doktorlar etrafımda olsaydı” şiirinde olduğu gibi bazen cemi' müzekker gâib sîgasında şiirin zaruretinden dolayı vâv harfinin hafzedildiğini zikretmektedir.⁹⁶ O, şiirde geçen كَانُ sözcüğünün aslının كَانُوا çoğul şeklinde olduğunu ifade etmektedir.⁹⁷

C. Ta'lilleri

Arap dili ve belâgatı ile ilgili kaidelerin nedenlerini ortaya koymaya ta'lil denilmektedir. Ta'lil sözcüğünü filolojik açıdan değerlendiren âlimler, onun tef'îl babının masdarı olduğunu söylemişlerdir. Söz konusu kelime, kök itibarıyla عَلَّ masdarından türemiştir. Bu kelime sözlükte birini bir şeyle meşgul etmek, ikinci defa su içmek veya içirmek manalarına gelmektedir.⁹⁸ Bu sözcüğün ıstılahî anlamı ise “bir kaide ve kurallın sebebini belirtmek ve delil ile tespit etmek” demektir.⁹⁹ Basra, Kûfe ve Bağdat gibi dil âlimlerinden oluşan mekteplerin konuyla ilgili bir takım kaide ve kuralları açıklamak için bazı gerekçelere başvurduğu bilinmektedir. Ta'lil ile ilgili yazılan müstakil

⁹² el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 18.

⁹³ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 18.

⁹⁴ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 18.

⁹⁵ Örneğin bkz. el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 37-38.

⁹⁶ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 38.

⁹⁷ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 38.

⁹⁸ İbn Manzûr, Lisânu'l-'arab, 6/546-552; H. Yunus Apaydın, “Ta'lil”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), XXXIX, 511-514.

⁹⁹ Hamis, Hasan Said el-Milh, Nazariyyetu't-ta'lil fi'n-nahwi'l-'arabi beyne'l-kudemâ ve'l-muhdesîn, ('Ammân: Dâru'ş-Şurûk, 2000), 29; Ahmet Tekin, Kur'an'ın Dilbilimsel Yönü Vâhidi'nin el-Basit Adlı Tefsiri Bağlamında, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2018), 151-152.

eserler şunlardır: Kutrub'un (ö.206/821) *el-İlel fi'n-nahw'i*, ez-Zeccâcî'nin (ö. 337/949) *el-İdâh fi 'ileli'n-nahw'i* ve el'Ukberî'nin (ö.616/1219) *el-Lubâb fi 'ileli'l-binâi ve'l-i'râb*.¹⁰⁰

Arap dili alanında etkin bir âlim olan ez-Zeccâcî'nin illetleri üç kısma ayırmıştır. Bunlar, talimî (öğretici), kıyâsî (karşılaştırmalı) ve cedelî (tartışmalı) illetlerdir.¹⁰¹ Bu illetler arasında diltçiler, makbul ve dil kurallarının öğretiminde en etkili illet olarak talimî illeti kabul etmektedirler. Ancak kıyâsî ve cedelî illetler, konuların uzamasına sebep olabileceklerinden dolayı Halefu'l-Ahmer (ö. 180/796),¹⁰² İbn Hazm (ö. 456/1064),¹⁰³ İbn Sinan el-Hafacî (ö. 466/1074) ve İbn Madâ (ö. 592/1196)¹⁰⁴ gibi dil âlimleri tarafından eleştirilmiştir.¹⁰⁵ Fakat âlimlerin birçoğu Halefu'l-Ahmer ve onun izinde gidenlerin görüşlerini kabul etmemişlerdir.¹⁰⁶

el-Kârî'nin eserinde talimî, kıyâsî ve cedelî illetlerin üçünü de kabul ettiği görülmektedir. Örneğin وهو (الثلاثي المجرد) أعم من أن يكون سالما أو غير سالم sözleriyle birinci derecedeki illete, لأن المقصود بيان أبوابه السنة sözleriyle ikinci derecedeki illete ve وهو لا يختلف بالسلامة والعلة sözleriyle de üçüncü derecedeki illete işaret etmektedir.¹⁰⁷

el-Kârî'nin eserinde sarf ile ilgili meseleleri açıklamak için bir takım gerekçelere başvurduğu görülmektedir. Eserinde bir meseleyi gerekçelendirmek için genellikle “إن” kelimesini şu kalıplarla kullanmaktadır: لأنه،¹⁰⁸ لأن،¹⁰⁹ فإنه¹¹⁰ ve فإن.¹¹¹ Eserinin muteaddid yerlerinde ise ð kelimesiyle meseleleri gerekçelendirmeye çalıştığı görülmektedir.¹¹² Bu

¹⁰⁰ Konu hakkında detaylı bilgi almak için bkz. M. Cevat Ergin, “el-'Ukberî ve el-Lubâb fi 'ileli'l-i'râb ve'l-binâi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk 2002), 103; Mustafa Öncü, “Molla Halil es-Siirdî'nin Basiretu'l-kulûb fi kelâmi 'allâmi'l-ğuyûb' Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2013), 99-100; Ahmet Tekin, *İbnu's-Şecerî'nin "el-Emâli" Adlı Eserinin Sarf Açısından İncelenmesi*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019), 76-77.

¹⁰¹ Ebû'l-Kâsim 'Abdurrahmân b. İshâk, Zeccâcî, *el-İdâh fi 'ileli'n-nahw*, (Neşredenin Mukaddimesi), thk. Mâzin Mubârek, (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1979), 65.

¹⁰² M. Edip Çağmar, *Halefu'l-Ahmer ve Mukaddime fi'n-nahw Adlı Eseri*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2006), 72.

¹⁰³ İbn Hazm, *et-Takrîb li haddî'l-mantık ve'l-medhalu ileyhü*, thk. İhsân 'Abbâs, (Beyrût: y.y., ts.), 202.

¹⁰⁴ Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Abdurrahmân b. Muhammed b. Madâ el-Kurtubî, *Kitâbu'r-redâ 'ale'n-nuhât*, thk. Muhammed İbrâhim el-Bennâ, (Kâhire: Dâru'l-İ'tisâm, 1989), 202.

¹⁰⁵ Mahmut Tekin, “Molla Halil'in “el-Kâmûsu's-sânî fi'n-nahv ve's-sarf ve'l-me'ânî” Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlîli”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2020), 128-129.

¹⁰⁶ Ergin, “el-'Ukberî ve el-Lubâb fi 'ileli'l-i'râb ve'l-binâi”, 103.

¹⁰⁷ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 23.

¹⁰⁸ Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 18,19,23,26.

¹⁰⁹ Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 34,33, 37.

¹¹⁰ Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 20.

¹¹¹ Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 37.

¹¹² Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 25.

başlık altında el-Kârî'nin eserinde sarf ile ilgili meseleleri açıklamak için başvurduğu bazı gerekçeler, örneklerle izah edilmeye çalışılacaktır. Örneğin o, ez-Zencânî'nin ثم الفعل sözüünü açıklarken الفعل sözcüğünün fâu'l-fiilinin hem meftûh hem de meksûr olarak okunabileceğini zikretmektedir.¹¹³ Daha sonra el-Kârî, sözlerini şu ifadelerle devam ettirmektedir:

والمراد هنا كسر الفاء لأنه اسم لكلمة مخصوصة "Burada istenilen fâu'l-fiilin meksûr olmasıdır. Zira الفعل sözcüğü, özel bir kelimenin ismidir".¹¹⁴

el-Kârî'nin eserin bazı yerlerinde nüsha farklılığı hakkında bilgi verirken ta'lillere başvurduğu tespit edilmektedir. Örneğin o, ez-Zencânî'nin أما الثلاثي المجرّد ibaresini şerh ederken bazı nüshalarda söz konusu ibareden sonra السالم kelimesinin de yer aldığını ifade ederek önemli bir çıkarımda bulunmaktadır. el-Kârî, daha sonra sözlerini şöyle devam ettirmektedir:

وفي بعض النسخ زيادة "السالم" وهو غير صحيح؛ لأن في التمثيل بـ"سأل يسأل" رد عليه بوجه صريح "Bazı nüshalarda sâlim kelimesinin kaydı vardır. Ancak bu doğru değildir. Zira müellifin سأل يسأل ile örnek vermesi, açık bir şekilde kendisine bir reddiyedir".¹¹⁵

Yukarıda geçen ibarede de görüldüğü gibi el-Kârî'nin لأن demesiyle kendi görüşünü desteklemek için bir gerekçeye başvurduğu görülmektedir. Şerhu tasrifi'l-'izzî isimli eserde bu örnekler bolca mevcut olmasına rağmen çalışmamızın sınırlılığı göz önünde bulundurularak fazla uzatmaya gerek duyulmamıştır.

D. Metodu

Sadece Arap dili ile ilgili değil bilakis hangi alanda olursa olsun yazar tarafından kaleme alınan her eserin mutlaka kendine özgü bir metodu vardır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden el-Kârî'nin eseri, bilindiği üzere bir şerhtir. Âlimler tarafından şerhler, şekil bakımından üç kısma ayrılmıştır. Birincisi, metnin başında قال veya قوله ifadeleri bulunurken şerhin başında ise قول ibaresinin yer aldığı şerhlerdir. Bu tür çalışmalarda metnin tamamı değil sadece bir kısmı şerh edilir. İkincisi, yalnızca şerh edilen metinlerin قوله ifadesiyle belirtildiği şerhlerdir. Üçüncüsü ise hem metnin hem de şerhin bir

¹¹³ el-Kârî, Şerhu tasrifi'l-'izzî, 18.

¹¹⁴ el-Kârî, Şerhu tasrifi'l-'izzî, 18.

¹¹⁵ Müellifin metinde önce sülâsi mücerredin sâlim olduğunu belirtmesi daha sonra da buna örnek olarak sâlim olmayan سأل يسأل ile örnek vermesi açık bir çelişkidir. Bkz. el-Kârî, Şerhu tasrifi'l-'izzî, 23.

arada verildiği memzûc yöntemiyle kaleme alınan şerhlerdir.¹¹⁶ Yapılan inceleme neticesinde el-Kârî'nin yazmış olduğu eserin üçüncü bölüme dâhil olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

İslâm âleminde büyük bir öneme sahip olan şerh geleneği, her ne kadar bazı önemli kazanımlara imza atmayı başarmış olsa da eleştiri oklarına hedef olmaktan kurtulamamıştır. Zira şerhlerde genel olarak muhtevadan çok lafızlara önem verildiği ve gereksiz bazı uzatmalara neden olduğu için bazı âlimlerce ilme yeni katkılar sağlamadığı ileri sürülerek şerhlere itiraz edilmektedir.¹¹⁷

Ancak el-Kârî, eserinde gayet basit ve anlaşılabilir bir dil kullandığı için diğer şerhler hakkında yapılmış eleştiriler söz konusu eseri için geçerli değildir. Nitekim eserinde ez-Zencânî'nin ibaresini şerh ederken mümkün mertebe gereksiz uzatmalardan ve faydasız bilgilerden kaçındığı görülmektedir. el-Kârî, eserini kaleme alırken kendinden önceki dilcilerin görüşlerinden istifâde etmektedir. Aynı zamanda şimdiye kadar Arap dili ve belâgatı alanında nadir rastlanan bir yöntemle eserini yazmayı başarabilmiş ender âlimlerdendir. Zira onun bazı konuların bitiminde bir takım hikmetli sözleri de ekleyerek okuyucuya ayrı bir keyif ve ilmî bir zevk tattırdığı tespit edilmektedir.¹¹⁸ Eserinde aktarmış olduğu hikmetli sözlerin birkaçı burada aktarılacaktır.

el-Kârî, fiili muzarinin gelebileceği hal ve istikbal manaları hakkında bilgi verirken konuyla ilgili bir takım tasavvufî ifadeler ile bağlantı kurarak sözlerini şu cümlelerle devam ettirmektedir:

والصوفية وأرباب الأحوال بسبب ترك الماضي لعدم استدراكه، وترك الاستقبال لعدم تحقق وجوده اشتغلوا بالحال وأدركوا كمال المنال وهذا معنى قولهم: الوقت سيف قاطع والصوفي ابن الوقت أو أبو الوقت، في تعريف جامع مانع؛ فإنهم يعدون كل نفس من أنفاسهم نفساً أخيراً؛ لقوله تعالى: وما تدري نفس ماذا تكسب غداً أي: في النفس الآتي، ولقوله عز وجل: ولن يؤخر الله نفساً إذا جاء أجلها، أي: نفساً. “Sofiler ve hal sahibi kişiler, mazî zamanın telafisi olmadığından gelecek zamanın da varlığı henüz gerçekleşmediği için şimdiki zamanla meşgul olmuş ve onun elde etmenin yetkinliğini idrak etmişlerdir. Bu (yukarıda söylediğimiz sözler) onların cami‘ (kapsayıcı) ve mâni (engelleyici) bir tarifte söylediği şu sözün manasıdır: “Zaman kesici bir kılıçtır, sofiler de zamanın oğlu ya da babasıdır”. Zira onlar,

¹¹⁶ Sedat Şensoy, "Şerh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), XXXVIII, 556; Tari, "Teftâzânî ve Sa'dî'nî Adlı Şerhi", 63.

¹¹⁷ Şensoy, "Şerh", 555-558; Tari, "Teftâzânî ve Sa'dî'nî Adlı Şerhi", 61-62.

¹¹⁸ Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-izzî*, 17, 22, 31-32, 33, 34, 35-36, 43, 60.

Yüce Allah'ın "Hiç kimse gelecek nefeste ne kazanacağını bilemez"¹¹⁹ ve "Allah, eceli geldiğinde hiçbir nefesi ertelemes"¹²⁰ ayetlerinden dolayı kendilerine ait her bir nefesi son nefes olarak sayıyorlar.¹²¹

Görüldüğü gibi o, mazî muzari ve hal zamanlarıyla ilgili okuyucuya keyifli ve zevkli bilgiler vermektedir. Nitekim sürekli dil konularıyla ilgilenen bir öğrencinin sıkılması elbette kaçınılmazdır. Ancak yukarıda da geçtiği gibi bazen konu dışına çıkarak bir takım hikmetli sözleri aktarmakla okuyucuyu monoton ve sıkıcı olmaktan kurtarmak, el-Kârî tarafından geliştirilmiş son derece güzel bir yöntemdir.

el-Kârî'nin söz konusu eseri üzerinde yapılan araştırma neticesinde onun da diğer klasik müellifler gibi bazı ibarelerin sonunda فتدبر ve فتأمل gibi derin bir düşünceyi gerektiren bazı ifadeleri kullandığı tespit edilmektedir.¹²² Müellif 'in yukarıda geçen فتدبر ve فتأمل kelimelerini kullanmakla okuyucunun dikkatini anlaşılması zor olan konulara çekmeye çalıştığı görülmektedir.

E. Tanımları

Arap dili ile ilgili kaleme alınan bütün eserlerin muhtevasında sınırlı sayıda bazı tanımların bulunduğu bilinmektedir. el-Kârî'nin de ez-Zencânî'nin eserini şerh ederken ibarelerinde geçen bazı kavramların tanımını yaptığı gözlemlenmektedir.¹²³ el-Kârî, söz konusu kavramları tanımlarken bazen sözlük bazen de ıstılahî anlamları hakkında bilgi vermektedir. Ancak ez-Zencânî'nin eserinde yer alan terimler genellikle ıstılahî açıdan tanımlandığı için el-Kârî'nin onları daha çok lügat açısından ele aldığı görülmektedir. Söz konusu kavramları tanımlarken genel olarak ibaresini kısa tutmaya çalışmaktadır. Zira el-Kârî'nin temel hedefi, söz konusu kavramları kısa ve öz bir şekilde aktararak okuyucuya anlaşılabilir bir metodla ifade etmektir.

Örneğin el-Kârî, müellifin ibaresinde geçen الصناعة kelimesini lügat açısından şu cümlelerle tanımlamaktadır:

¹¹⁹ Lokmân, 31/34.

¹²⁰ el-Münâfikûn, 63/11.

¹²¹ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 59.

¹²² Örnek için bkz. el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 29, 30, 55, 70, 110.

¹²³ Örnek için bkz. el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 16, 18, 19, 42.

وهي في اللغة حرفة الصانع وعمله الصنعة، أعم من أن يكون حسيا أو معنويا، والمراد بها ههنا اصطلاح الصرفيين "Sınâât lügatte sanatçının mesleğidir. Sanat ise ister duyular ile algılsın ister manevi olsun sanatçının işidir. Buradaki sınaât'tan murad sarf âlimlerin istilâhıdır".¹²⁴

Eserin bazı yerlerinde ise terimleri nahiv ilmi açısından tanımladığı görülmektedir. Örneğin isim, fiil ve harfi aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

وهي (الفعل) ما تدل على معنى في نفسها مقترن بأحد الأزمنة الثلاثة من الماضي والحال والاستقبال "Fiil, kendi başına bir anlam ifade eden, mazî hâl ve istikbâl olan üç zamandan birine delalet eden bir kelimedir",¹²⁵ الاسم كلمة دالة على معنى في نفسها غير مُقترن¹²⁵ "İsim, kendi başına bir anlam ifade eden, üç zamandan birine delalet etmeyen bir kelimedir"¹²⁶ ve "Harf, kendinde olmayan bir anlam ifade ediyor."¹²⁷

Yukarıda da görüleceği üzere el-Kârî, isim, fiil ve harf kavramlarını istilâhî açıdan tanımlamaktadır. Söz konusu kavramların nahiv ilminin muhtasar eserlerinde geçtiğini belirterek onların özelliklerinden bahsetmemektedir.¹²⁸

el-Kârî, eserin ilerleyen sayfalarında muzari fiil hakkında bilgi verdikten sonra onu lügat açısından da ele almaktadır. Söz konusu fiili şu ifadelerle tanımlamaktadır:

والمضارعة في اللغة: المشابهة مأخوذاً من الضرع، كأن كلا الشبيهين ارتضعا من ضرع واحد فهما "Muzari kelimesi, lügatte 'den alınmış müşabehet anlamına gelmektedir. Birbirine benzeyen her ikisi (muzari ve ism-i fâil) de bir memeden süt içtiklerinden sütkardeşidirler".¹²⁹

el-Kârî'nin yukarıda geçen muzari fiilinin tanımını Sa'duddin et-Teftâzânî'nin Şerhu't-teftâzânî 'ala tasrîfi'z-zencânî isimli eserinden aldığı tespit edilmiştir.¹³⁰

¹²⁴ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 16.

¹²⁵ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 18.

¹²⁶ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 18.

¹²⁷ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 18.

¹²⁸ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 18.

¹²⁹ el-Kârî, Şerhu tasrîfi'l-'izzî, 42.

¹³⁰ Bkz. Teftâzânî, Şerhu's-sa'd et-teftâzânî 'alâ't-tasrîfi'z-zencânî (Sa'dîni), (Lübân: Daru Nuri's-Sabâh, 2015), 142-143.

F. Örnekleri

Sadece Arap dili ve belâğatı alanında yazılmış olan eserler değil bilakis farklı konularda kaleme alınmış bütün kitaplarda bazı bilgiler verildikten sonra söz konusu bilgilerin teorikte kalmaması, okuyucunun zihninde canlandırılması ve anlaşılabilir kılınması için eserde çok sayıda örnek verilmektedir. el-Kârî'nin eserinde verilen örnekler klasik sarf kitaplarında bulunan örneklerden oluşmaktadır. Örneğin o, fiil çeşitlerini işlerken *كضرب يضرب اضرب*¹³¹ Sülasî mücerred ve rubâî mücerred konusunda *رُبَّأَيْ مَزِيدُونَ فِيهِ* konusunda *تَدَحَّرَجُ تَدَحَّرَجًا*¹³² ve lazım fiillerin mefûlun bih dışındaki mefulleri nasb etmesini de *اجتمع القوم والامير في السوق يوم الجمعة فوق السطح اجتماعا لتأديب زيد*¹³⁴.

el-Kârî, eğitimdeki muhatap kitlenin seviyesini dikkate alarak eserinde sarf ilmine yeni başlayanlar için genel olarak verimli ve faydalı örnekler sunmaktadır. Eserinde örnek verirken genellikle klasik örnekler için *نحو* ve *ك* kelimelerini kullanmaktadır.¹³⁵ *نحو* ve *ك* kelimeleriyle birlikte az da olsa *قوله* ve *قوله* gibi sözcükleri de kullandığı göze çarpmaktadır.¹³⁶ Eserinde "Aksam-i semaniyye"¹³⁷ kategorisinde bulunan fiilleri açıklamak için *نصر*,¹³⁸ *وعد*,¹³⁹ *أكرم*,¹⁴⁰ *أعد*,¹⁴¹ *دحرج*,¹⁴² *زلزل*,¹⁴³ *تدحرج*,¹⁴⁴ *تزلزل*¹⁴⁵ gibi örnekleri vermektedir.¹⁴⁶ el-Kârî'nin Kur'ân, hadis ve Arap şiirlerinden örnek getirirken örneklendirme metodunu değiştirerek yukarıda geçen *نحو* ve *ك* kelimeleriyle örnek vermediğine müşâhede edilmektedir.

Örneğin el-Kârî'nin ayetleri istişhâd ederken *قال تعالى، قوله تعالى* ve Arap şiirleriyle *قال الله، قال تعالى، قوله تعالى* *ورد، لما ورد، ورد*¹⁴⁸ *قال تعالى*¹⁴⁷ hadisleri istişhâd ederken *ورد، لما ورد، ورد*

¹³¹ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, s. 18.

¹³² el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, s. 19.

¹³³ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, s. 33.

¹³⁴ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, s. 34.

¹³⁵ Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 18-22, 25, 26, 28, 30, 33, 34, 38, 40-42, 44.

¹³⁶ Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 20, 25, 46.

¹³⁷ Bu kavramın fiilin harf türü açısından yapılan taksimatın neticesinde ortaya çıktığı tespit edilmektedir.

¹³⁸ Bu örnek sülasî mücerred sahih içindir.

¹³⁹ Bu örnek sülasî mücerred fâu'l-fiili mu'tell olan fiil içindir.

¹⁴⁰ Sülasî mezîdun fih rubâî sâlim bir fiildir.

¹⁴¹ Bu fiil, sülasî mezîdun fih rubâî mu'tell'dir.

¹⁴² Bu fiil, Rubâî mücerred sahih'dir.

¹⁴³ Bu fiil, Rubâî mücerred muzaaf'dir.

¹⁴⁴ Rubâî mezîdun fih sâlim bir fiildir.

¹⁴⁵ Rubâî mezîdun fih muz'af bir fiildir.

¹⁴⁶ el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 19.

¹⁴⁷ Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 16, 18, 22, 23, 24, 25.

¹⁴⁸ Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 16, 18, 22.

istishâd ederken ise farklı bir metod uygulayarak كقول الشاعر، كقوله gibi ifadeleri kullandığı göze çarpmaktadır.¹⁴⁹ Verdiği örnekler baştan sona incelendiğinde gayet kolay bir metodu yazıldığı anlaşılacaktır. Nitekim ez-Zencânî'nin eserinin sarf ilmine yeni başlayan öğrenciler için yazıldığı herkes tarafından bilinmektedir. Üzerine yazılan şerhlerin de talebelerin anlayabileceği dilden basit ve kolay bir üslupla ele alınmasından daha doğal bir şey yoktur. Ancak et-Teftazânî'nin *Tasrîfu'l-'İzzî* isimli eseri üzerine yazmış olduğu şerhin sarf ilmine yeni başlayan öğrencilere ağır geldiği herkes tarafından bilinmektedir.

Sonuç

'Alî el-Kârî'nin *Şerhu tasrîfi'l-'izzî* isimli eseri, ez-Zencânî tarafından yazılan *Tasrîfu'l-'İzzî* adındaki eserin şerhidir. Bu eser, yazıldığı günden bu yana İslâm âleminin çeşitli medreselerinde okutulmaktadır. Bundan dolayı söz konusu eser üzerine onlarca şerh, haşiye ve ta'lîk kaleme alınmıştır. Üzerine yazılan şerhlerden biri de çalışmamızın ana konusunu teşkil eden el-Kârî'nin *Şerhu tasrîfi'l-'izzî* isimli eseridir.

el-Kârî'nin eseri, İslâm âleminin şerh geleneği kapsamında kaleme alınmış önemli çalışmalardandır. Eserini telif ederken mümkün mertebe kendine özgü bir metod takip etmekle beraber ez-Zencânî'nin metoduna da büyük oranda bağlı kaldığı tespit edilmiştir. Şerhinde anlaşılabilir bir dil kullanan el-Kârî'nin diğer şerhlerin aksine ağır ve edebî ifadelerden mümkün olduğunca kaçındığı müşâhede edilmiştir. Onun söz konusu metodu, Arap dilinin bazı kaide ve kurallarının tespiti için kullanmış olduğu örneklerden de açık bir şekilde görülmektedir.

el-Kârî'nin eserinin baştan sona incelenmeye çalışıldığı bu inceleme neticesinde onun kendinden önceki klasik eserlerden büyük ölçüde yararlandığı tespit edilmiştir. Ancak buna rağmen Arap dili ve belâgatı alanında kaleme alınmış diğer eserlerden farklı olarak yeni bir metoda imza attığı görülmüştür. Nitekim el-Kârî'nin ez-Zencânî'nin *Tasrîfu'l-'izzî* isimli eserini şerh ederken hemen hemen her konunun sonunda hikmetli bazı sözleri de aktardığı gözlemlenmiştir. Sarf konusuyla ilgili tasavvufî ve bazı hikmetli sözler ile bağlantı kurarak okuyucuya ayrı bir keyif ve ilmî bir zevk tattırdığı müşâhede edilmiştir. Nitekim sürekli dil konularıyla ilgilenen bir öğrencinin sıkılması son derece muhtemeldir. el-Kârî'nin bu yöntemle

¹⁴⁹ Örnek için bkz. el-Kârî, *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*, 120-21, 25, 38, 46, 47, 50, 53.

öğrencinin dikkatini sürekli diri tutmayı ve eser ile iç içe olmayı hedeflediği böylece eserini monoton ve sıkıcı olmaktan kurtarmaya çalıştığı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abay, Muhammet. "Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi". *Usul İslam Araştırmaları*, 23 (2015): 8-9.
- Apaydın, H. Yunus. "Ta'lîl". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, XXXIX, 511-514.
- Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî. *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-'Arab*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, İkinci Baskı, Kâhire: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Amme li'l-kitâb, 1979.
- Bağdâdî, İsmâil Paşa. *Hediyetu'l-'arifin esmâu'l-muellifin ve asâru'l-musannifin*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1951.
- Carl, Brockelmann. *Târîhu'l-edebi'l-'arabî*, (Nşr. Abdulhalîm en-Neccâr-Ramazân Abdu't-Tevâb). Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1977.
- Çağmar, M. Edip. *Halefu'l-Ahmer ve Mukaddime fi'n-Nahv Adlı Eseri*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2006.
- Durmuş, İsmâil. "İstîshâd". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı, 2001, XX, 396.
- Erdoğan, Mustafa. "Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1997): 286-293.
- Ergin, Mehmet Cevat. "el-'Ukberî ve el-Lubâb fi 'ileli'l-binâ'i ve'l-i'râb'ı". Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk 2002.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-muhît*. thk. Komisyon. Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 2005.
- İbn Hazm. *et-Takrîb li haddi'l-mantık ve'l-medhalu ileyhi*, thk. İhsân 'Abbâs. Beyrût: by., tsz.
- İbn Madâ, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Abdurrahmân b. Muhammed. *Kitâbu'r-redd 'ale'n-nuhât*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ. Kâhire: Dâru'l-İ'tisâm, 1989.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem. *Lisânu'l-'Arab*, thk. Amr Ahmed Haydar. Beyrût: Dâru's-Sadr, 2013.
- Karadaş, Çağfer. 'Alî el-Kârî'nin Hayatı Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 5/5 (1993): 288-289.
- Kârî, 'Alî. *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*. thk. Mâhir Edîb Habbûş. İstanbul: Mektebetu Dâri'l-Lubbâb, tsz.
- Kehhâle, Ömer Rîdâ. *Mu'cemu'l-muellifin*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1957.

- Leknevî, Muhammed Abdulhay. *el-Fevâ'idu'l-behiyye*. Beyrût: Daru'l-Me'ârif, ts.
- Keskin Mustafa. "Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği" *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2017): 66.
- Memduhoğlu, Adnan. "Molla Ali el- Kârî ve "el-İhtidâ fî'l-iktidâ Adlı Risâlesi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/17 (2015): 232-233.
- Milh, Hamîs Hasan Saîd. Nazariyyetu't-ta'lil fî'n-nahvî'l-'Arabî beyne'l-kudemâ ve'l-muhdesîn, 'Ammân: Dâru's-Şurûk, 2000.
- Muhibbî, Muhammed Emîn. *Hulâsatu'l-eser*, Beyrût: Daru Sadr, ts.
- Öncü, Mustafa. "Molla Halil Es-Siirdî'nin Basîretu'l-kulûb fî kelâmî 'allâmî'l-ğuyûb Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi". Doktora Tezi, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2013.
- Özel, Ahmet. "Ali el-Kârî". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı, 1989, II, 403-405.
- Özyılmaz, Ömer. *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Programları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, Lübnân: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.
- _____, *el-İktirâh*. thk. M. Hasan eş-Şâfi'î. Beyrût: y.y., 1998.
- Şensoy, Sedat. "Şerh". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), Türkiye İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, XXXVIII, 556.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed. *el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karnî's-sâbi'*, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Tarı, Nihat, "Teftâzânî ve Sa'dînî Adlı Şerhi". Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2015.
- Teftazânî, Sa'duddîn Me'sûd b. 'Abdillâh. *Şerhu's-sa'd et-teftâzânî 'alâ't-tasrîfi'z-zencânî (Sa'dînî)*, Lübnân: Daru Nuri's-Sabâh, 2015.
- Tekin, Ahmet. İbnu's-Şecerî'nin "el-Emâli" Adlı Eserinin Sarf Açısından İncelenmesi, Ankara: İlahiyat Yayın, 2019.
- _____, Kur'ân'ın Dilbilimsel Yönü Vâhidî'nin el-Basît Adlı Tefsiri Bağlamında, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2018.
- Tekin, Mahmut. "Molla Halîl'in "el-Kâmûsu's-sânî fî'n-nahv ve's-sarf ve'l-me'ânî" Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlîli". Doktora Tezi", Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2020.
- Yıldırım, Haydar. "Ali el-Kârî'nin Kelâmî Görüşleri". Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2002.
- Zebîdî, Ebû'l-Fayd Muhammed Murtadâ. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Beyrût: Dâru'l-Hidâye, 1980.

Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk. *el-Îdâh fî 'ilelil'n-nahv*, thk. Mâzin Mubârek. Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1979.

Zencânî, İzzuddîn. *et-Tasrîfu'l-'izzî*. thk. Enver ed-Dâğîstânî. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2007.

Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm kamûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-'Arab ve'l-must'arebîn ve'l-musteşrikîn*. Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2002.

'Ali El-Kari and His Commentary on the Work Titled Tasrifu'z-Zencani

Citation/©: Tekin, Mahmut, 'Ali El-Kari and His Commentary on the Work Titled Tasrifu'z-Zencani, Artuklu Akademi, 2020/7 (2), 337-362.

Extended Abstract

Abu'l-Hasan Nuriddin 'Ali B. Sultan Muhammad al-Kari al-Herevi (d. 1014/1605) who has a specific status in Islamic world's social, scientific and cultural fields is among the prominent people of Islamic intellectual history. While the sources encovering biography of the author who was interested in Islamic sciences and studied in those fields don't give any information about the date of his birth, they record the date of his death (d. 1014/1605). Furthermore, a set of information asserting that al-Kari was born in Herat is seen in relevant sources. It is known that al-Kari who is known with his specific studies among versatile scholars who were grown by Islamic world wrote many important works especially in fiqh and hadith sciences, as well as others based on Qur'anic recitation, exegesis, kalam, mysticism, history, language and literature fields. This research elaborately evaluated the work titled Serhu Tasrifil-Izzi which was written on science of Arabic grammar by al-Kari who wrote more than nearly one hundred and eighty works in all of the branches of Islamic sciences and had his own position among the important linguists who grew up in eleventh century, and it made the necessary examinations. As a result of review which was realized on the aforementioned work, it was determined that al-Kari who had deep knowledge about Arabic language and rhetoric got a great deal of benefit from scholars of the classical time, who lived in previous periods, to write this book. However, it is different from the works, which were written in Arabic language and rhetoric, with its specific wording. It was determined that the author used the Qur'an's verses, hadiths and Arabic poetries which were mostly associated with the subject in order to explain the relevant contexts.

As it is understood from above-given information, al-Kari's work comes into prominent in the quotation from Arabic poetry (istishhad) as it attracts attention in many other terms. It is known that his work called Serhu Tasrifil-Izzi substantially meets the need prevalent in the field as having a rich content. The aforementioned work was considered in terms of content, subject sequencing, wording, definition, analyses, samples and quotations. The most important reason why al-Kari's work has got a distinct interest and sympathies in the whole section of Islamic world and why it has been in demand by the students is definitely his own wording on his work that he determined them with his specific methods. Moreover, he gained everyone's approval in time as getting a great interest by the competent people, because his work is a medium-level work instead of the application of wordings which include the deep meanings like et-Teftazani's (d. 792/1390) work in the name of Sa'dini. Al-

Kari's work is volumetrically smaller than et-Teftazani's work and greater than Ali B. As-Sheikh Hamid al-Esnewi's (d 1152/1739) work among Tasrifi'l-Izzi commentaries.

It attracts the attention in view of the fact that the author included a set of erudite expressions which are connected with the subject in a quality to reflect the subject's content by presenting a sufistic approach nearly at the end of each section. Thus, it can be stated that a moral scientific pleasure is given to the students, who constantly receive lesson in language field and are interested closely in language subjects, by preventing that they act in bias about the relevant subject. Another factor which makes the work valuable is that it is gloss of booklet in the name of "Izzi" which belongs to "Izzuddin Abu'l-Feda Abraham b. 'Abdulvehhab b. 'Imaduddin b. Abraham ez-Zencani (d. 654/1256). The work which was written nearly for eight centuries is known with the names of al-Izzi, fi't-tasrif, et-Tasrifu'l-izzi, al-Mebadi fi't-tasrif and et-Tasrif in Islamic world. The work involves a set of important information in the field of grammar science. So ez-Zencani's work is one of unusual books, which has been able to attract the attention as a great interested has been given on it by each section of scientific people since the day when it was written. Furthermore, the mudarrises have made the students read and memorize the work as a course book in the madrasahs since the day when it was written. As a matter of fact, nearly all of the students who read in the madrasahs knew the work by heart. the interest in that work has not been limited only for a part of society or the disciples but it was also met by interest and sympathy all the time by getting a great favour from the scholars of madrasah, and it was subject to nearly sixty commentaries and annotations.

As for us, there are a set of reasons why the aforementioned work got such a degree of interest and became subject of the studies of scholars in the madrasahs overall and especially in the eastern madrasahs in Islamic world. These reasons can be enlisted as follows: it was written in a simple wording of language that can be comprehended by the students, the subjects which involve some information on grammar science were tried to be explained with brief statements and consequently plenty of sampling were made in order that the relevant subjects can be reinforced. It is observed that the relevant samples which were given in al-Kari's work consist of samples in classical grammar books. Although his work is a medium-volume book, it is fair to say that it has a wide source range especially such as verses, hadiths and poetries.